

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА УЧАСНИКИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЇХ РОДИНИ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИСВІТЛЕННЯ В МЕДІА

Ірина Іванова, докторка наук,
доцентка кафедри журналістики Харківської державної академії культури.

Війна, що відбувається на Сході України, стосується всього суспільства. Від того, як висвітлюватимуться теми проведення ООС (операції об'єднаних сил), справи ветеранів та родин учасників бойових дій, а також військових навчань, мобілізації, соціалізації та інтеграції ветеранів у суспільстві, залежить розуміння аудиторією того, що відбувається на війні.

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Права людини та конституційний обов'язок захищати Україну: взаємозв'язок, дилеми та провідні ідеї як предмет медіадіяльності в сучасній Україні
2. Соціально-правове та медійне поле забезпечення прав воїнів та їх родин
3. Тематично-жанрова специфіка журналістських творів, присвячених соціально-правозахисній темі ветеранів та їх родин

1. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ УКРАЇНУ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК, ДИЛЕМИ ТА ПРОВІДНІ ІДЕЇ ЯК ПРЕДМЕТ МЕДІАДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

1. Правова база та конституційні обов'язки громадян України та правозахисна журналістика.
2. Складні питання медіадіяльності у військовому дискурсі.
3. Проблематика та тенденції у висвітленні українськими медіа військової тематики: соціальний контекст.

Що важливо знати про конституційні права та правовий статус:

- Ст.65 Конституції України : « Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України».
- Ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».
- Ст. 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».
- Ст.14 п.15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів сімей».

У поле дії правової журналістики потрапляють такі категорії громадян, які пов'язані з участю у бойових діях:

1. Військовозобов'язані.

2. Військовослужбовці.
3. Ветерани.
4. Родини учасників бойових дій.

Правовий статус:

1. Учасник бойових дій – особа, яка захищала незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брала безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії.
2. Учасник війни – працівник підприємства, установи, організації, який залучався до безпосередньої участі у забезпеченні проведення АТО, перебуваючи безпосередньо в районах АТО в період її проведення.
3. Особа з інвалідністю внаслідок війни.
4. Члени сім'ї загиблого .

Завдання та складні питання щодо медіадіяльності у військовому дискурсі

Війна на Сході України, що супроводжується потужною інформаційною агресією з боку РФ, змушує журналістів, зокрема й на місцях, самостійно розробляти і запроваджувати стандарти щодо професійного висвітлення того, що відбувається.

Утримуватися від показу насильницьких дій. У військовому дискурсі жорстокість як засіб вирішення конфліктів стає нормою, а інколи навіть прославляється. У «Фреймах війни» Джудіт Батлер, американська філософиня та гендерний теоретик, аналізує сучасні західні форми ведення військових дій, зокрема вивчаючи, як медіа зображають державне насильство. Від цього зображення залежить розуміння самого людського життя, яке відповідно до заданої рамки (фрейму) може розглядатися як варте чи не варте проживання, робить акцент на слові «ми», тобто тих, чиї життя становлять цінність, тих, чиї життя оплакуватимуться. Життя інших не беруться до уваги.

Бути відповідальним. Під час війни кожен працівник ЗМІ має важливий обов'язок – бути відповідальним спостерігачем, а це означає не просто поверхнево знайомитися з інформацією, а самому намагатися шукати відповіді.

Бути об'єктивним. У ході створення медіа повідомлення варто уникати поспішних суджень, позбавитись упреджень.

Бути громадянином України. Працівники медіа мають ставитися до своєї аудиторії як до громадян, надавати якомога повну та конкретну інформацію щодо ефективних дій держави, місцевої влади.

Представляти якомога більше збалансовану картину подій, думок. Консультуватися з компетентними експертами, спеціалістами галузі. Представляти повну картину подій, залучаючи представників влади, експертів, правників. Варто розуміти, наскільки глибоко та або інша вразлива тема має бути розроблена, чи можна подавати думки сторін, що воюють, в однаковому форматі, аналізувати, чи не приховують вони від суспільства важливу інформацію, аргументуючи це питаннями національної безпеки.

Рекомендації та особливості зображення теми. Під час тривання бойових дій медіа залежні від інформації, що надається офіційними джерелами, оскільки державні джерела отримують більше уваги, заяви їх представників частіше цитуються. Під час війни ця тенденція посилюється.

Порада: враховувати контекст сказаного. Подавати коментарі. Згадаймо, що і в Україні інколи доводиться чути про те, що критикувати владу під час війни «непатріотично». Наприклад, на прес-конференції у червні 2016 року Петро Порошенко запропонував журналістам утриматися від висвітлення негативних історій щодо власної країни. Міжнародна організація Freedom House у своєму щорічному звіті про свободу в світі звернула увагу на те, що подібні твердження можуть негативно відобразитися на незалежності преси у країні.

Порада: подавати коментарі та висвітлювати проблемні теми, не зважаючи на статус та рівень посадовця.

Проблематика та тенденції у висвітленні українськими медіа військової тематики: соціальний контекст

Тематика публікацій. Інтерес української преси до проблем військових зменшується. Як показують результати моніторингу Інституту демократії ім. Пилипа Орлика за 2017-2018 роки, ЗМІ взагалі дуже мало пишуть про війну, військових, переселенців. Спадання уваги до висвітлення війни на Сході України зафіксувало й моніторингове дослідження проекту «Медіа як посередник у розв'язанні конфліктів» [1]. Кількість таких текстів становить 1-2 %.

Збідніння тематичної палітри. Криміналізація новин про ветеранів. Дослідження 2015 року продемонстрували, що увага ЗМІ до військової тематики залежить від наявності гарячих новин [2]. Військові переважно цікавлять журналістів тільки тоді, коли вони воюють або є героями кримінальної хроніки.

Теми соціалізації, реабілітації військових та ветеранів висвітлюються зрідка, не є популярними. У медіа проходить етап втоми від війни: «Наша аудиторія втомилася від війни, тому ми про це не пишемо».

Особливу проблему складають замовні матеріали. У кримінальних хроніках, у замовних публікаціях часом увага концентрується на належності учасників кримінальних подій до участі в АТО.

Варто давати аудиторії можливість отримати повну інформацію про те, що ж відбувається. Не слід робити «копійка», оскільки таким чином ЗМІ без перевірки можуть передруковувати замовні матеріали, пропагандистські послання.

Розберемо конкретні приклади, отримані від місцевих ЗМІ. Звернімо увагу на ЗМІ, що можуть мати спеціальні теги, тематичні блоки, що дуже зручно для пошуку інформації цільовою аудиторією.

Ось заголовки, у яких є наше ключове слово – ветеран, учасник АТО:

- На Харківщині появится *хостел для ветеранов*.
- В Кабмине рассказали, когда увеличат *пособие ветеранов АТО*.
- Правительство увеличило *ежемесячные выплаты для ветеранов АТО*.
- В Купянске появится *социальный центр для переселенцев и ветеранов АТО*.
- *Ветеранам помогут найти работу или открыть бизнес*.

Окрім першої новини, у якій йде мова про нові послуги, усі інші тексти – про допомогу ветеранам та їх родинам. З трансляції тільки такої, хоча й важливої інформації складається хибне враження, ніби ветерани всім забезпечені, про них усі піклуються, їм постійно допомагають.

На інших сайтах ветеранів дуже часто показують в одному контексті з малозабезпеченими, безробітними, злочинцями тощо.

Ще один цікавий момент: висвітлення думки самих ветеранів у матеріалах про них практично немає. Журналісти створюють картину, базуючись на позиціях правоохоронців, соціальних працівників, місцевої влади. Позиція ж самих ветеранів ЗМІ цікавить менше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дацюк С. Культурна політика війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/54b8d821ea894/>.
2. Довженко М., Довженко О. Алергопроби: як регіональні медіа пишуть про війну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/alergoprobi_yak_regionalni_media_pishut_pro_viynu/.
3. Смагіна Н. Місцева преса: посібник для ЗМІ. – Режим доступу: www.ualocal.media/?p=106.
4. Стеблина Н. Як навчити читачів боятися українських військових, або Майстер-клас про пропаганду від одеського видання «Таймер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/yak_navchiti_chitachiv_boyatisya_ukrainskikh_viyskovikh_abo_maysterklas_pro_propagandu_vid_odeskogo_vidannya_taymer/.
5. Хомайко Ю. Медіа Харкова обслуговували своїх хазяїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/media_kharkova_obslogovovali_svoikh_khazyai/

2. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ТА МЕДІЙНЕ ПОЛЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВОЇНІВ ТА ЇХ РОДИН

1. Соціально-правова тематика публікацій.
2. Складні питання медіадіяльності у військовому дискурсі.

Чутливі теми для медіа

Пропаганда, політика і журналістика. Характер війни в Україні формує як соціально-правове, так і медійне поле реалізації способів зображення воїнів, ветеранів, членів родин. Гібридний характер сучасної війни потребує від медіа певної мобілізації зусиль. Але **журналістика не може перетворюватися на пропаганду.**

Слід пам'ятати: ЗМІ під час війни стають дуже вразливими, адже військові та політики використовують мас-медіа для поширення тих тверджень, які їм можуть бути вигідні. Часом вони єдині джерела, які можуть коментувати події.

Журналісти мають цитувати представників влади, останні отримують можливість висловлювати власні думки, популістські гасла, програмні настанови. Принцип перевернутої піраміди може посилити ефект, оскільки на перший план виносяться думки найбільш впливових людей. А це якраз представники влади.

Натомість експерти, коментарі яких також можуть бути включені до тексту, цитуються в кінці, тому аудиторія може сприймати це як менш важливу інформацію. Ніко Карпентієр також підкреслює цю особливість ЗМІ та говорить, що під час війни журналісти стають менш критичними до влади, окрім цього, «на другий план відходять надійність джерела, перевірка та подвійна перевірка інформації» [10].

Складні питання медіадіяльності у військовому дискурсі. Українські медіа пишуть про учасників бойових дій

До початку військових дій на Сході України, до незаконної анексії Криму медійники приділяли дуже мало уваги військовій проблематиці. Після цих подій ситуація змінилася, але той набір проблем та трансльованих стереотипів, які обтяжували українські медіа до війни, залишилися дієвими й досі. Існує небезпека негативних наслідків для суспільства у цілому, коли під час висвітлення цієї теми будуть порушені професійні стандарти.

Публікації, що стосуються бойових дій, воїнів АТО, ветеранів мають мати одну із складових патріотичної спрямованості.

Уникати републікацій прес-релізів, намагатися давати повну картину події. Потрапити в інформаційну стрічку або на газетну шпальту можна, якщо інформація є на офіційних сайтах. Варто займатися публікацією ексклюзивної інформації.

Уникати мови ворожнечі під час висвітлення подій з кримінальних хронік. Існують медіа, які використовують кримінальні новини за участю військових з метою дискредитації армії України.

Фактчекові дослідження необхідні під час ретрансляції матеріалів на воєнну тематику.

Часом в медіа використовуються пропагандистські ходи, коли читачам подається тільки один бік реальності. Інші інформаційні приводи, зокрема нейтрального чи позитивного характеру, ігноруються (одеський сайт «Таймер»).

Є медіа, які не мають на меті дискредитувати українських військових чи використовувати пропагандистські тактики спрямовано, можуть брати матеріали з інших (пропагандистського характеру), якщо подаватимуть про українських військових тільки новини кримінального характеру.

При висвітленні життя ветеранів АТО варто утримуватися від характеристики учасників кримінальних подій за належністю їх до ветеранів АТО. Утримуватися від узагальнень, оскільки не можна на основі одного випадку робити висновок про представників усієї цієї соціальної категорії. До прикладу, у тексті йдеться про вбивство, яке скоїв ветеран АТО. А далі у статті автор наводить цитати експертів, які переконують: ветерани небезпечні, їх не можна відразу відпускати додому тощо.

Рекомендації «правила-гаранти» від практика (Юлія Формос)

- поважати військових за їхню роботу;
- слухати керівників та чітко виконувати усі їхні накази;
- збирати та фіксувати факти, але не давати їм оцінку;
- «навчання є найсильнішою зброєю у світі».

ЛІТЕРАТУРА

1. Журналістика в умовах конфлікту : передовий досвід та рекомендації. Посібник рекомендацій для працівників ЗМІ. – К.: «Компанія ВАІТЕ», 2016. – 118 с. Режим доступу : <https://www.osce.org/uk/ukraine/254531?download=true>
2. Куляс І. Стандарти і етика в умовах неоголошеної війни. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/standarti_y_etika_zhurnalistiki_v_umovakh_neogoloshenoj_viyeni/
3. Станко Анастасія: Журналістика в умовах військового конфлікту (UA) – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=wymOZl1njxl>
4. Діана Дуцик: Роль медій у висвітленні конфлікту (UA) – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=eSIOuBfv0Zs>
5. Спеціалізований правовий портал України. – Режим доступу : pravove-pole.info/page/2371/
6. Формос Ю. Військова журналістика: як діяти у зоні бойових дій. – Режим доступу : <https://journ.lnu.edu.ua/news/viys-kova-zhurnalistyka-iaak-diiaty-u-zon>

ДЖЕРЕЛА

1. Декларація принципів поведінки журналістів Міжнародної федерації журналістів (англійською мовою) <http://www.ifj.org/about-ifj/ifj-code-of-principles/> Переклад українською мовою – https://docs.google.com/document/d/1w_drl4V4VKAdGSWQJ2cjwwXPN37uNa53McBkriGbOzYk/edit
2. Міжнародні принципи професійної етики в журналістиці (англійською мовою) http://ethicnet.uta.fi/international/international_principles_of_professional_ethics_in_journalism Переклад українською мовою https://docs.google.com/document/d/1xpZk_xjF_ksflRdG8SOGMFFQml3ECWofQKjTvVrr-WdY/edit?usp=sharing

3. ТЕМАТИЧНО-ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТВОРІВ, ПРИСВЯЧЕНИХ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВАХОСИМІЙ ТЕМІ ВЕТЕРАНІВ ТА ЇХ РОДИН

1. Поняття про тематично-жанрову творчість.
2. Жанрово-тематичні особливості матеріалів з військової та соціальної тематики, екстремальної журналістики.

Поняття про тематично-жанрову творчість

За теорією тексту, кожен текст має жанрову форму, категорія жанру є обов'язковою для будь-якого медійного тексту. Жанрова належність є об'єднувальним началом для групи текстів та обслуговує певну частину медійного поля. Отже, жанр можна сприймати як *«складну систему засобів оволодіння світом, а також як спосіб освоєння текстів і пошук для них місця у світі, зумовленому нашою культурою»* [50, 24].

Жанр у сучасній журналістиці – явище соціальної природи. Опиратимемось на визначення М.Бахтіна, який представляє жанр як суспільно закріплену форму мовного вираження дійсності, продовження кожного індивідуального висловлення [26,179]. Жанр – це формотворчий фактор, що вміщує суспільний та соціальний досвід. Правильний вибір жанру як форми подання матеріалів веде до якіснішої презентації матеріалів.

У медійній площині використовуються 4 типи мовленнєвих жанрів [371, 22]:

1. Інформативні передбачають оперування фактами, подіями, характеристиками у формі представлення, запиту, підтвердження, спростування тощо.
2. Імперативні – такі, що спрямовані на сприяння здійснення/нездійснення події, кваліфікуючи останні як бажані/небажані, корисні/небезпечні, очікувані/неочікувані й т.п.
3. Етикетні відповідають за здійснення/нездійснення певного ритуалізованого, соціалізованого вчинку, події відповідно за суспільно прийнятою поведінкою.
4. Оцінні націлені на регуляцію та зміну самопочуття комунікантів, вимірюючи події за системою відповідною цінностей та культурою.

Жанрово-тематичні особливості матеріалів з військової та соціальної тематики, екстремальної журналістики

Одним з різновидів журналістики, що висвітлює тему учасників бойових дій, ветеранів та їх родин, є екстремальна журналістика.

Екстремальна журналістика – напрям у медіадіяльності, у якому збирання матеріалів для публікації та робота з ними відбувається безпосередньо в зоні бойових дій, конфліктів. При цьому робота журналіста ускладнена ситуацією, у якій перебуває медійник, оскільки можлива загроза для життя та здоров'я журналіста.

Права журналістів, що працюють в екстремальних умовах, закріплені у Конвенції про закони і звичаї сухо-дільної війни (1907 р.), Конвенції про поводження з військовополоненими (1949 р.), Додатковому протоколі до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Права засобів масової інформації на акредитацію журналістів, можливості висвітлювати події у збройному конфлікті регулюються ст. 15 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» і ст. 25 Закону України «Про інформацію».

Вибір жанру журналістського твору залежить від низки параметрів:

- об'єкту допису;
- призначення публікації;
- масштабу описуваної дійсності, рівня узагальнення;
- мовного наповнення, набору літературно-стилістичних засобів.

Під час висвітлення подій, пов'язаних з учасниками бойових дій, ветеранами та їх родинами, варто використовувати багату палітру жанрів.

1. Інформаційні жанри

Замітка – жанр, який оперативно, інформативно та коротко повідомляє про об'єктивні реальні факти, події, явища соціального життя суспільства. Висвітлювати події варто з виховною метою, здійснювати політико-виховний вплив на аудиторію, визначати соціальні проблеми. Також варто зважати на пізнавальні можливості тем, пов'язаних з ветеранами, учасниками бойових дій.

Репортаж – оперативний жанр, у якому головним є динамічність та точність (документальність), вона з опорою на факти фіксує дійсність у її розвитку через емоцію, співпереживання автора. Це у військовій та соціальній журналістиці має створювати ефект присутності читача, глядача чи слухача на місці подій. Професія репортера є однією з поширених, популярних та важких спеціалізацій. Під час роботи з учасниками бойових дій, ветеранами та їх родинами, крім професійних навичок журналіста із підготовки тексту, бажано мати відчуття міри, делікатності, вміти швидко орієнтуватися в екстремальній ситуації, правильно реагувати на ситуацію та знаходити вихід зі скрутного становища.

Інтерв'ю – жанр, що має форму бесіди журналіста зі співрозмовниками на суспільно-значущу, актуальну та хвилюючу тему, яку треба оприлюднити. У журналістиці інтерв'ю представлено як жанр і як метод. Коли справа стоїть про таких емоційно нестійких та вразливих категорій, як ветерани, їх матері, діти, дружини, то до інтерв'ю треба готуватися ретельно, продумати кожне запитання, переглянути фактичні дані та доступну документацію, дані учасників інтерв'ю. Якщо це учасник бойових дій, тоді праця вимагатиме і знань із психології спілкування тощо.

2. Аналітичні жанри

Цей корпус жанрів призначений для детального та глибокого розгляду обраної теми. Для цього слід звернутися до низки компетентних досліджень, фактичного матеріалу, документів, зустрітися з експертами, свідками подій, скористатися можливостями інформаційних мереж тощо.

Аналітичні матеріали вимагають часу та підготовки. Але публікація робіт аналітичних жанрів творить для журналіста на початку його діяльності позитивний імідж, вона обов'язково має міститися в особистому портфоліо та допоможе знайти гарну посаду.

Кореспонденція на ґрунті фактів, документації, достовірних даних створює певну системну картину реальних подій, ситуацій, що показує сучасний стан вирішення проблеми. Для висвітлення теми війни, проблем учасни-

ків бойових дій, ветеранів та їх сімей цей жанр дуже важливий, бо дає уявлення про військову проблематику, стан вирішення проблем військових та їх родин.

Стаття – один із найпоширеніших аналітичних жанрів. У ній подається аналіз фактів та явищ життя, загальноно відома інформація подається крізь призму думок та ідей автора за допомогою низки аргументів. Інформація щодо військових дій, справ ветеранів, законодавчих змін та правових норм у цій галузі завжди потребує ретельної перевірки. У таких статтях варто використовувати зображальні та ілюстративні елементи (світлини, графіки, малюнки).

Коментар – це актуальний виступ, який коментує та оцінює важливі політичні, державні, господарчі рішення, а також культурні події, що стосуються теми АТО, ветеранів війни тощо. Передбачає швидку реакцію на подію. В Україні жанр коментаря популярний у соціальних мережах і є надзвичайно дієвим. Добре зроблений текст сприяє, по-перше, швидкому вирішенню проблеми, підвищенню уваги суспільства до неї, а також долає популярності власне журналісту. Українські сайти намагаються використовувати правило рубрикації коментарів, але це не є обов'язковою настановою.

Варто звернути увагу на умови, що зроблять дописи якісними та професійними.

1. Враховувати настанови міжнародного гуманітарного права.
2. Наявність військової цензури та безпекових настанов.
3. Бажана взаємодія журналістів з військовими пресслужбами та органами влади, державними установами.
4. Варто зважати на психологічний стан учасників бойових дій, ветеранів. Дотримуватися рекомендацій психологів, капеланів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довженко М., Довженко О. Алергопроби: як регіональні медіа пишуть про війну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/alergoprobi_yak_regionalni_media_p_shut_pro_viynu/.
2. Смагіна Н. Місцева преса: посібник для ЗМІ. Режим доступу : <http://www.ualocal.media/?p=106>
3. Стеблина Н. Як навчити читачів боятися українських військових, або майстер-клас про пропаганду від одеського видання «Таймер» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/yak_navchiti_chitachiv_boyatisya_ukrainskikh_viyskovikh_abo_maysterklas_pro_propagandu_vid_odeskogo_vidannya_taymer/.
4. Хомайко Ю. Медіа Харкова обслуговували своїх хазяїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ms.detector.media/monitoring/regional_newspapers/media_kharkova_obslugovovali_svoikh_khazyayv/